

ДЕЦАТА БЕЗ ДЕТСТВО В ИСТОРИЯТА И ДНЕС

МИЛКА ТЕРЗИЙСКА

Milka Terziyska. CHILDREN WITHOUT CHILDHOOD IN HISTORY AND TODAY

Abstract: *Abandonment is a centuries-old social phenomenon. In Greco-Roman antiquity is one of the main themes of mythological and historical narratives. The practice of child abandonment continued through the Middle Ages, when their care is institutionalized. Arise orphanages, asylums and hospitals for abandoned children found in major European cities. Abandonment is one of the worst plagues in modern society, the reasons for this are varied and mainly economic, psychological, health and social nature. Contemporary European policy for the prevention and deinstitutionalization of care for abandoned children today marks the positive trends in many countries, including Bulgaria.*

Ключови думи: *изоставени деца, инфантицид, сиропиталища, “кутии за бебе-ма”.*

Key words: *abandoned children, infanticide, orphanages, baby box.*

Изоставянето на деца е хилядолетен социален феномен, водещ началото си от най-древни времена и е една от най-тежките язви и в съвременното общество. Това е история на многовековно насилие над най-крехката, беззащитна и уязвима част на обществото – децата, в която се преплита друг един социален феномен – убийството на деца (инфантицид). Тази история започва във времената, когато боговете изяждали собствените си деца и хората принасяли в жертва на бог Молох¹ своите първородни деца. Едва в *Corpus Iuri Civilis*, издаден от Юстиниан през 529 г., детето попада под закрилата на закона, преставайки да бъде просто предмет на собственост². Въпреки това изоставянето на деца и инфантицидът са постоянни явления в човешкото общество и през следващите ве-

¹ Молох е древно езическо божество, бог на войната и изпепеляващата сила на огъня, на който служели и принасяли човешки жертви-деца амонците, а по-сетне и западносемитските народи. Жертвоприношенията били извършвани, като жертвите били хвърляни в силно нажежените ръце на статуята на бога (<http://bg.wikipedia.org/wiki/>).

² Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio. http://www.pediatria.it/storiapediatria/p.asp?nfile=storia_abbandono_infanticidio_1

кове. И днес, въпреки съществуването на международни организации и множество нормативни документи за защита правата на децата, детето е жертва на жестокост и насилие. Какво би могло да промени това отношение към децата? Някои автори смятат, че този проблем може да се разреши само с различен етичен, културен и социален подход³. Но дали това е възможно? Каква е историята на този феномен, какви са съвременните му проявления и как обществото се опитва да се справи с него – на тези въпроси ще се опита да даде отговор настоящата статия.

1. Изоставяне на деца и инфантицид в Древността

1.2. Древната гръко-римска митология и литература

Много култури в Древността са практикували изоставянето на новородените. Древногръцката митологична литература е богата на епизоди, в които деца са принасяни в жертва на божествата. Така например на Кронос е предречено, че ще бъде детронизиран от един от своите синове, но за да не загуби властта си, той ги изяжда. Сред тях само Зевс се спасява, защото дали на Кронос повит камък на мястото на новороденото. Като резултат Зевс лишава от власт баща си Кронос и го задължава да върне назад децата, които е погълнал, сред които и Посейдон.

Жертвоприношенията на деца продължили и при наследниците на Зевс. Тантал, негов син от нимфата Плуто убил, нарязал и сварил сина си Пелопс и го поднесъл на трапезата на олимпийските богове, за да изпита божествената им същност. Боговете разбрали ужасната истина и не докоснали храната. Само Деметра не разбрала каква е храната и изяла част от рамото на момчето. По заповед на Зевс частите от тялото на младежа били събрани и сварени в свещен котел, заедно с направено от Хефест рамо от слонова кост. Така Пелопс бил съживен. Атрей, син на Пелопс и Хиподамия, убил синовете на своя брат близник Тиест – Аглай, Калилеонт и Орхомен, независимо от това, че те търсели защита при олтара на Зевс, заради прелюбодеянието на жена си. От месото им той направил печено и го предложил на Тиест. След като той се нахранил, му показал крайниците им, а след това го изгонил от града.

В едноименната си трагедия Еврипид разказва за Медея⁴, която убива децата си, за да си отмъсти на Язон, който ѝ е изневерил. Медея се влюбва се в Язон (при идването му в Колхида) и му помага да завладее златното руно, след което напуска огъня, с него. По-късно заради изневяратата на Язон с Главка погубва двете си деца Мермер и Фер и съперницата си.

³ Пак там.

⁴ Медея (на гръцки: *Μήδεια*) е героиня от древногръцката митология, жрица на Хеката, дъщеря на океанидата Идия и Ает, цар на Колхида, а според друга версия - на богинята Хеката и Ает.

Картината на инфантицида, описан в древната митология, се допълва и от легендата за Минотавър⁵, на когото са давали за храна младежи и девойки. На бог Молох пък древните са принасяли в жертви първородните си деца. Гюстав Флобер разказва в “Саламбо” за ритуала на жертвоприношенията при картагенците, когато децата, с вързани ръце и крака, са хвърляни в огъня, за да успокоят яростта на бог Молох. Лойд де Мос разказва, че принасянето на жертвоприношения с деца са практикували келтите в Ирландия, скандинавците, древните египтяни, финикийците, моабитите, амонитите, до известен период и израилтяните⁶.

Някои от боговете и древните герои са изоставени деца. Такива са например Ромул и Рем, митичните основатели на Рим. Те са изоставени върху бреговете на Тибър, след като майка им весталката Реа-Силвия, съблазнена от бога на войната Марс, е била убита от Амулио. Според легендата са откърмени от една вълчица и са намерени от овчаря Фаустул, който занесъл децата в дома си и заедно с жена си Ака Ларенция ги отгледали като свои. Ромул, едно изоставено дете, ще стане бъдещият основател на Рим⁷.

Някои от споменаваните в митологичната литература изоставени деца са имали щастлива съдба, като Зевс, станал цар на Олимп; Мойсей⁸, който получава скрижалите с Божиите закони; Ромул, основател и пръв цар на Рим. Но като правило не такава е била съдбата на изоставените деца в реалния живот от Древността до наши дни.

1.2. Изоставяне и инфантицид в Древна Гърция и Древен Рим

Според Лойд де Мос натрупаните сведения са достатъчни, за да докажат, че убийството на деца, както законни, така и незаконни, е било система в Древността, макар че обикновено то се игнорира⁹. Детето, което е имало отклонения от нормалното физическо развитие и не е било безупречно по форма или размер, обикновено го убивали. Като правило жи-

⁵ Минотавър (гръцки *μινωταυρος*) е чудовище – получовек полубик в древногръцката митология. Наричан е още Астерий или Астерион (“звезден”) и е живял на остров Крит. Обитава е подземен лабиринт, построен от Дедал. Принасяли са му в жертва на всеки девет години седем младежи и девойки, изпратени от атиняните като изкупление за убийството на сина на цар Минос в Атика. Минотавър означава “бикът на Минос”.

⁶ Де Моз, Л. Психохистория. – Ростов-на-Дону:Феникс, 2000.

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php

⁷ Като дата за основаването на Рим се смята 21 април 753 пр.н.е.

⁸ Мойсей е бил третото дете на съпрузите Аврам и Йохаведа, принадлежащи към Левиевото коляно. Родил се е около 1550 г. пр. н.е., когато угнетяването на евреите в Египет стигнало до най-високата си точка. Фараонът Тутмос I (1557– 1501 г. пр. н.е.) издал заповед да бъдат убивани при раждането или да бъдат хвърлени в река Нил новородените мъжки еврейски деца, за да спре увеличаването на еврейския народ. Три месеца Йохаведа криела своето дете. Като видяла, че не може повече да го пази в тайна, сложила го в едно кошче, намазано с асфалт и смола, и го пунала в тръстиката до брега на река Нил, където го намерила дъщерята на фараона, която го осиновила и му дала името Мойсей, което означава “от вода изваден” (Житие на св. пророк Мойсей Боговидец - http://www.pravoslavieto.com/life/09.04_sv_mojsej_bogovidets.htm).

⁹ Де Моз, Л. Психохистория. – Ростов-на-Дону:Феникс, 2000.

вотът на първото дете в семейството е бил съхраняван, особено ако е момче. Момчетата били ценени по-малко и показателни в това отношение са цитираните от де Мос думи на Иларион към неговата съпруга Алис (I в. пр. н.е.): “Ако ти провърви и родиш дете и то е момче, нека да живее, ако е момиче, хвърли го”¹⁰. В резултат на това мъжете били повече от жените и това е типично за Запада до Средновековието, когато вероятно е намаляло убийството на законните деца¹¹. Статистическите данни от античността доказват този факт. Например, 79 семейства, получили гражданство в Милет около 228–220 г. пр. н.е., имали 118 синове и 28 дъщери; 32 семейства имали по едно дете, а 31 – по две деца. По това време не е било необичайно едно семейство да има един, двама или дори трима сина, но повече от една дъщеря в семейството практически не се случвало. От 600 семейства, за които са останали надписи в Делфи, само 1% имали по две дъщери. Убийството на законните деца дори от състоятелни родители било напълно обичайно и това се е считало като причина за обезлюдяването на Гърция¹².

Типично е отношението към децата, родени с някакви увреждания, в Спарта. В “Ликург” Плутарх пише: “Възпитанието на детето не зависело от волята на бащата, – той го отнасял в “лесхата”, място, където се намирили най-възрастните членове на племето, които оглеждали детето. Ако то било здраво и силно, го връщали на бащата за отглеждане..., а слабите и уродливите деца хвърляли в “апотетите”, пропаст в планината Тайгет.” (Плутарх, 1987: 107–108)

В Тива инфантицидът е бил забранен, но в случаи на крайна мизерия родителите имали правото да продадат детето. В Тива изоставянето на децата се е считало за криминално престъпление, наказвано със смърт.

Причините за изоставянето на деца в Древна Гърция са многобройни и в обобщен вид са следните: физически малформации; когато са плод на насилие, на незаконна връзка или кръвосмешение; икономически проблеми (бедност, лишения); наследствени проблеми (за да не се дели семейното наследство); лошо предсказание.

Съдбата на изоставените деца е различна, обобщена в следните случаи: осиновяване (за най-щастливите); робство; осакатяване, за да може да се експлоатира детето като просяк или като феномен в цирка; проституция; смърт по времето, когато детето е изоставено (от глад, студ и т.н.)¹³.

В Древен Рим феноменът на изоставянето има същите мотиви, както и в Древна Гърция. Детето е “*nihil*”, т.е. нищо, чията съдба зависи изцяло от властта на бащата (*patria potestas*), който е господар на фами-

¹⁰ Пак там.

¹¹ Убийството на незаконните деца не оказва влияние върху съотношението на половете, защото при тях са убивани в еднаква степен както момчетата, така и момичетата (Пак там).

¹² Пак там.

¹³ Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio.

лията (*pater familias*) и има правото на живот и смърт (*ius vitae necisque*) върху своята съпруга и децата си. Съществувал ритуал, наречен “*elevatio*” (повдигане) в знак на признаване на детето; бащата вдига поставеното в краката му новородено на височината на очите, с което го признава формално и му дава правото на живот и отглеждане. След повдигането бащата изкъпва детето, повива го и го поставя в люлката. Името на детето се дава също така от бащата десетина дни след раждането на детето и това събитие се отбелязва тържествено. Ако детето е отхвърлено от бащата, следва изоставянето (*expositio*) на новороденото вън от дома. Законът на XII таблици, издаден от Ромул, утвърждава правото на бащата да продава децата си до три пъти, като след третия път бащата губи властта си над него: „Ако баща продаде своя син в робство три пъти, синът трябва да бъде освободен от (властта на) баща си”¹⁴. Въпреки това Ромул забранява на бащите да убиват своите деца на възраст по-малка от три години, но „очевидно уродливо дете трябва да бъде оставено да умре”¹⁵.

Местата за изоставяне в Рим са бреговете на Тибър или *Foro Olimpico*. На *Foro Olimpico* е имало една колона, наречена *Colonna Lattaria*, около която се навъртали жени, които били готови да предложат млякото си на изоставените деца, но и хора с нечисти помисли, например т. нар. *nutricatores*, които събирали изоставените деца, отглеждали ги, за да ги продадат за роби, гладиатори, евнуси, проститутки или да ги осакатят и обезобразят и ги направят феномени, които да показват в цирка¹⁶.

През I в. от н. е. издаденият от император Траян (53–117) закон *Tutela Italiae* забранява да се третират като роби децата, намерени или купени, ако са родени свободни (но ако са родени роби, остават в положението на роби). Ще трябва обаче да мине още доста време, преди в Рим да се вземат мерки за защита на децата.

1.3. Поява на християнството и новите морални ценности

С появата на християнството през първите векове на новата ера подходът към човешкото същество се променя, разпространяват се нови морални ценности като *pietas* и *caritas* (състрадание и милосърдие). Чрез ритуала на кръщаването християнството поставя акцент върху сакралността на човешкия живот и необходимостта той да бъде зачитан. По тази причина искането на Църквата по отношение на децата е продиктувано не само от загрижеността за запазването на техния живот и физическото им здраве, но и от страха, че те може да умрат, без да са кръстени. Тази загриженост от духовен характер кара църквата да търси начини да се погрижи за изоставените деца¹⁷.

¹⁴ TABVLA IV (Родители и деца). <http://bg.wikipedia.org/wiki>

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio.

¹⁷ Пак там.

Първият християнски император Константин (260–337) издава закон, според който се наказват със смърт бащите, които убиват собствените си деца, анулирайки по този начин античния закон *ius vitae necisque*, който векове наред е давал правото на *pater familias* върху живота и смъртта на собствените деца. Въпреки това римският закон не забранява изоставянето на децата даже и по времето на Константин, макар че първият отец на църквата Атенагор (II в.)¹⁸ формулира една декларация върху проблема за изоставянето, в която пише, че на християните е забранено да изоставят децата си, защото това е равносилно на убийство. Въпреки това един голям светец като Свети Амброзий¹⁹ през IV в. смята бедността като достатъчен мотив за изоставяне на децата. Св. Августин смята аборта и контрацептивните практики за много по отговорно поведение от изоставянето, очевидно съзнавайки, че изоставянето може да бъде равнозначно на убийство или предпоставка за ужасен живот (проституция, просия, кастрация, робство и т.н.). По повод събора в Никея през 325 г., за да разреши проблеми от теологичен характер по отношение на арианската ерес, император Константин издава декрет, според който държавата трябва да поддържа изоставените деца, създавайки предпоставки за изграждането на сиропиталища. В източните провинции на римската империя св. Василий Велики (329–379), епископ на Кесария, създава един голям болничен комплекс, наречен *василиада*²⁰. В този комплекс, определен от съвременниците като едно от чудесата на света, св. Василий започва да приема както изоставени деца, така и сираци²¹. През 391 г. император Валентин II (375–392) взема мерки за спасяването на децата, родени свободни и превърнати в роби²². Институционалната църква от първите векове, осъзнавайки, че често изоставянето в онези времена е едно решение за това детето да оживее, полага грижи за изоставените деца, като ги прибира и третира с максимална грижа.

Властта на бащата и правото му на живот и смърт върху децата в Древен Рим е премахнато през 374 г. Императорският закон *Lex Pompeia de parricidis* забранява изоставянето на децата.

В личностен план винаги е имало хора с добро сърце, които вземали изоставени деца, осиновявали ги и ги отглеждали и възпитавали като

¹⁸ Атенагор (ок. 133–190) е църковен отец и апологет живял през втората половина на II в. Много малко се знае със сигурност за него освен това, че е бил атинянин (макар да не е сигурно, че е родом оттам), философ и обърнат към християнството (<http://rado76.wordpress.com/2013/01/08/athenagorus/>).

¹⁹ Амброзий Аврелиан (на латински: Ambrosius Aurelianus) е бил водач на бритите с голямо влияние за своето време.

²⁰ „Василиадата” е създадена вероятно през 60-те години на IV в., когато Василий Велики бил още презвитер и помощник на епископа на Кесария Кападокийска – Евсевий (Вж. Житие на св. Василий Велики, архиепископ на Кесария Кападокийска http://www.pravoslavieto.com/life/01.01_sv_vasilij_veliki.htm)

²¹ По примера на „василиадата” в източните провинции на империята се подеват подобни инициативи, макар и не със същото значение, докато в западната част на империята ще трябва да минат поне 8 века, преди да се създадат първите болници за изоставени деца и сираци.

²² Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio.

свои. Тези осиновени деца се наричали *alumni*. През V в. Galla Placidia, дъщеря на император Теодосий, приема в своя дворец в Равена изоставени на улицата и в преддверието на църквите деца²³.

Едва през епохата на император Юстиниан I Велики (527–565) – император на Източната римска империя, правата на детето са утвърдени със закон. През 529 г. Юстиниан събира и интегрира римските закони в един *corpus*, който взема името *Corpus Iuri Civilis*. В него се съдържат закони, които защитават детето и изоставянето на децата се приравнява с детеубийство²⁴. В *Corpus Iuris Civilis* се предвижда също защита от бащата за момчетата до 14 години и момичетата до 12 години (*impuberes*). С достигането на пубертета законът ги счита способни да поемат отговорността за собствените си действия, макар че се счита за необходимо присъствието на “*curator*”, който да ги съпровожда в публичните дела до 25-годишна възраст. По времето на Юстиниан за първи път детето получава юридическа защита.

2. Изоставянето на деца и инфантицид през западноевропейското Средновековие

След падането на Западната римска империя в 476 г. Църквата е тази институция, която чрез своите енории и своите манастири в продължение на векове е единственият притегателен център за хората. Общата религия е християнската, която налага нови морални ценности и отношение към ближния, в това число и към децата. Те вече не са изоставяни по пътищата, както в Древността, а са оставяни в преддверията на църквите най-напред, а по-късно в изобретени специално за тази цел устройства, монтирани на стените на църквите и болниците, т.нар. *ruota degli esposti* (на Апенините) или *tour d'abandon* във Франция. Оттук нататък през следващите векове съдбата на изоставените деца ще бъде в ръцете на Църквата, която създава специализирани институции за тази цел. Така например през 787 г. Dateo, протоiereй в Миланската катедрала, основава приют, за да отглежда и храни с мляко събраните деца. Въпреки това тези инициативи имат временен характер. Затова съдбата на тези деца зависи от случая и късмета: да бъдат намерени навреме и да бъдат взети от добри и щедри хора. Децата, намери от вярващите в преддверието на църквите, биват приети в монашеското семейство, и в този случай се наричат *alumni di Dio*²⁵. Десет дни след изоставянето родителите губят правото да си ги искат обратно, ако причините за изоставянето се променят.

В средновековното религиозно общество грижата за спасението на душата преобладава над тази за тялото, поради което и физическото за-

²³ Пак там.

²⁴ В “*Corpus*” на Юстиниан пише, че никой не може да изисква като собствено едно изоставено дете и че без разлика онези, които са отгледани по този начин, трябва да бъдат считани като свободни хора (*Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio*).

²⁵ *Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio*.

пазване на децата е мотивирано най-вече от загриженост от духовен характер. Църквата се стреми да запази живота на децата, за да може те да бъдат кръстени²⁶. Въпреки това разпорежданията на закона са много различни според териториите на тогавашна Европа, като в много от тях нормите срещу изоставянето предвиждат сурови наказания. По време на нормандското владичество в Сицилия законът предвиждал отрязване на онези майки, които продават децата си, докато в Испания се предвиждало изгаряне на клада. Кодексът *Fuero Real*, създаден по времето на Алфонсо X Кастилски през XIII в., предвиждал смъртно наказание за родителите, които причиняват смъртта на детето си, като го изоставят. В същото време се дава правото на родителите да продават децата си от глад или мизерия, за да запазят останалата част от семейството. Според същия кодекс се позволява на един родител, притиснат от глад по време на обсада, да изяде детето си; на майката обаче се забранява да продава или яде детето си. Прояви на канибализъм по отношение на децата са описани през XIII в. в Сицилия и в Пулия по време на ужасен глад. През XIV в. в Испания, по време на една дълга обсада на град Толедо, евреите са яли плътта на децата си²⁷.

2.1. Дарението на деца на Църквата

Предлагането на едно дете на даден манастир като постоянен дар е известно с латинския термин *oblatio*. Още в правилата на св. Бенедикт от първата половина на VI в. се предвижда дарението на деца. То има двойствен аспект: социален, със същите цели като изоставянето, и религиозен, с набожни цели – за духовно възнаграждение, което родителите на облатите очакват да получат. Няма ясни и единни правила по отношение на децата облати в течение на вековете. Св. Василий предписва децата да не бъдат обвързани с религиозния живот, преди да достигнат възрастта, в която могат да вземат самостоятелни решения. Други духовни лица предписват необратимост на дарението. Последното правило се потвърждава и от някои църковни събори, състояли се между VI и VII в. (Orléans, Масон, Толедо)²⁸. Така например църковният събор в Толедо през 633 г. утвърждава: както набожността на родителите, така и личната набожност могат да бъдат причината за замонашването на дадено лице. Затова е забранена всякаква възможност за връщане в светския живот. Съпоставено с другите форми на изоставяне и особено с инфантицида, дарението на децата на Църквата в онези времена може да се определи като една по-хуманна форма на изоставяне. Освен това то се отличава от същинското изоставяне и по това, че родителите на облатите не са анонимни. Децата облати не се сблъскват с всички онези рискове на изоставянето (смърт,

²⁶ Ако е имало съмнение, че децата не са кръстени и са били намерени мъртви, е било забранено да бъдат погребвани в осветените гробища (Пак там).

²⁷ Пак там.

²⁸ Пак там.

робство, проституция и т.н.), но те стават възпитаници (alumni) на едно семейство, в което всички деца са осиновени: възпитаници на Църквата. Облатът приема завинаги обет за бедност, послушание и целомъдрие. Той няма възможностите за светски живот на другите изоставени деца, но пък има достъп до структурите на духовната власт.

2.2. Адопция

Друг не рядък феномен през Средновековието е поверяването на децата на друго семейство (адопция), което е нещо средно между изоставянето и изборът да бъде отгледано детето далеч от истинското му семейство, от едно семейство, което ще се грижи за него и ще го обича като свое дете. Поверяването би трябвало да се оценява по същия начин като дарението на деца на Църквата с тази разлика, че мотивите не са от религиозен характер.

Адопцията или приемното бащинство е социално-културно явление с различна проява в различните общества. В едни общества в чужди семейства отдават всички деца, в други – предимно или само момчетата, което вероятно е свързано с по-високия им социален статус и сложността на подготовката им за извън семеен живот. Има разлика и по отношение на възрастта, на която децата се дават за отглеждане в други семейства. В средновековна Европа не е имало задължителни общи правила. Едни деца ги отдавали в чужди семейства на 3 години, други на 7, трети на 9–10 г. Много деца се възпитавали в манастирите, в закрити училища и университети. Макар че извън семейното възпитание да не е било всеобщо, то е било доста масово и продължително.

В Англия през XVI–XVII в. откърването на младенците и обучението на подрастващите представлявали два различни института. Първите 12–18 месеца от живота на детето го кърмели наемни кърмачки в лоното на родителските семейства, а по-големите деца (10–12 г.) изпращали да живеят и да се учат в съседски семейства, откъдето не се връщали повече при родителите си. Тази практика се диференцирала съобразно съсловията. В Англия през XVI–XVII в. в извън родителски семейства се възпитавали 2/3 от момчетата и 3/4 от момичетата. Аристократичните семейства отдавали своите 7–13-годишни деца в закрити училища интернати, докато обикновените и по-бедни хора давали децата си като ученици или домашни работници в съседски или по-състоятелни семейства (Кон, 1988: 150–151).

По данни на парижката полиция за 1780 г. всяка година в града се раждали 21 000 деца от които 17 000 се изпращали на село при кърмачки, 2 000 или 3 000 се изпращали в домове за новородени, 700 били кърмени от кърмачки в домовете на родителите и само 700 са били кърмени от собствените си майки²⁹.

²⁹ Де Моз, Л. Психоистория...

2.3. Причини за изоставянето на деца през Средновековието

Освен посочените по горе, като причини за изоставянето на децата през Средновековието са физически увреждания или лошо здраве на детето. Според тогавашните вярвания децата, родени с деформации или с лошо здраве, са резултат от зачеване по време на менструален цикъл, кърмене или Великия пост, а такова поведение се е осъждало от обществения морал. Осъдително било и раждането на близнаци, тъй като се е смятало, че те са резултат от прелюбодеяние. Това карало майката на близнаци да се освободи от едно от новородените си деца, като го изостави, за да не бъде обвинена в прелюбодеяние.

Изоставянето на деца в Късното Средновековие се дължи и на религиозни мотиви. Имало е родители, които се посвещават на религиозен живот и изоставят семейството си, включително и децата. Нова категория „нелигитимни“ деца се създава през XIII в., когато се забранява бракът на свещениците. Това не води до намаляване броя на техните деца, които обаче от този момент се считат за незаконни и не могат да влязат повече в ордени и в религиозната общност, нито да сключват валидни бракове, нито да бъдат юридически наследници. Това довежда до културна революция с голямо влияние върху религиозното положение и върху съдбата на децата. През втората половина на XIII в. епископът на Лиеж се похвалил, че е създал 14 мъжки деца за 22 месеца. След забраната за брак на свещениците децата е трябвало да се пазят в тайна, което води често до тяхното изоставяне³⁰.

3. Институционализиране на грижите за изоставените деца

През XI в. започват да се създават благотворителни организации, инспирирани от упражняването на милосърдие по отношение на гладните, болните, бездомните и изоставените деца. Тези организации се поемат от религиозните ордени и довеждат до благотворни функции на енорийските църкви и на манастирите. Пример в това отношение е създаденият към 1180 г. от **Guy de Montpellier** (1160–1209) в Южна Франция (Монпелие) *Орден на хоспиталиерите на Светия дух* и на *Братството на Светия Дух* с цел да приютяват изоставени деца, бедни и болни. Орденът е признат от папа Иннокентий III на 23 април 1198 г. и благодарение на неговата подкрепа бързо се разраства навсякъде в Европа. През същата година е открита и болницата „Св. Дух“ (*Ospedale di S. Spirito in Saxia*)³¹ с монтирано върху нейните стени специално устройство за изоставени деца, наречено „*ruota degli esposti*“, запазено и до днес.

³⁰ Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio.

³¹ Първият *magister* на болницата е повиканият от папа Иннокентий III Guy de Montpellier.

3.1. Устройства за изоставени деца (*ruota degli esposti*)

Устройствата за изоставени деца (*ruota degli esposti*) са създадени през 1198 г. в Италия³² по времето на папа Инокентий III, за да заместят изоставянето на децата в преддверието на църквите и прибирани сутрин от един пазач, който ги записвал в една книга, наречена *Matricula*. Създавайки тези устройства, децата не се изоставят вече директно от външната страна на църквите и майките не могат да бъдат видени от всички. Те започват да се разпространяват по времето на понтификата на папа Сикст IV (1471–1484).

Голяма част от *ruota degli esposti* са се намирали на добре изолирани места в градовете. Най-често става въпрос за дървен, въртящ се около собствената си ос цилиндър, поставен в изправено положение от външната страна на хосписа. Откъм улицата устройството изглежда като празна кутия. То е с малки размери, тъй като е предназначено за новородени бебета; снабдено е с една врата откъм външната страна на хосписа. Тук детето може да бъде оставено напълно анонимно. Често се случвало обаче майките да оставят някакъв опознавателен знак (медальон или нещо друго), което показва тяхното желание да се върнат в едно по-добро за тях бъдеще и да си вземат детето обратно или най-малкото да могат да го познаят по този знак. Преди да си тръгне, майката дръпва връвта на една окачена отвън камбанка, чийто звън известява гледачката вътре (наречена “rotara”), че е оставено дете в кутията, на което тя оказва първа помощ. Впоследствие децата биват приети от игуменката, която ги маркира с двоен кръст върху лявото стъпало. Малките са регистрирани в болницата S.Spirito di Roma като *filii m. Ignotae*, където *m.* означава *matris*.

3.2. Болницата “Св. Дух”(Ospedale di S. Spirito) в Рим

Върху бреговете на Тибър през 727 г. е създадена *Schola Saxonum* като център, в който са отсядали поклонниците в Рим. Опустошен от пожари и плячкосване, през 1198 г. комплексът е възстановен от папа Инокентий III, като в него намирали помощ болните и бедните, според намерението на ордена, основан от Guy de Montpellier. Папата е бил скандализиран от новините за намерените трупове на новородени по бреговете на Тибър и в мрежите на рибарите, изхвърлени в реката от техните майки. Това е бил основният мотив, който го е накарал да възобнови болницата “S. Spirito”, освен спазването духа на християнското милосърдие към бедните и болните. В болницата “S. Spirito” е съществувал един приют за

³² Според други данни първото устройство за изоставени деца е създадено през 1188 г. в Марсилия (John Boswel, *L'abbandono dei bambini*, Rizzoli 1991, Цит по: http://it.wikipedia.org/wiki/Ruota_degli_esposti), след което тези устройства бързо се разпространяват във Франция, Италия, Испания, Гърция. Те не са разпространени в германските и англосаксонските страни, където труповете на убитите по различен начин новородени продължават да бъдат намирани в канализациите и сметищата (Semprini, A. *Storia dell'abbandono e dell'infanticidio*).

кърмачета и сиропиталище за деца. Тези деца най-често са били родени в самата болница или вън от нея и изоставени в монтираното върху нейните стени устройство за бебета.

Нормите за приемане и отглеждане на изоставените деца са били еднакви във всички сиропиталища, но условията в тях са били твърде различни според това с какви средства разполагали различните институции. В този смисъл болницата “S. Spirito” е била най-добре осигурена, защото се е ползвала със закрилата на папата. Сиропиталището на болницата е приютявало не само деца, намерени в Рим и околностите, но също така и всички онези, намерени в папската държава. Малко от децата, които били донасяни от далече от наети за тази цел хора, успявали да преживеят стреса от транспорта. Носени в плетени кошници, на гърба, изложени на всякакви атмосферните условия, хранени от време на време и по един твърде нехигиеничен начин, много от тези деца умирали по пътя и били изхвърляни в канавките, а онези, които преживявали до сиропиталището, често умирали малко след това³³.

Освен в Рим се появяват сиропиталища и на други места в папската държава (Сполето, Витербо, Орвието, Асизи, Фолиньо, Перуджа). Но поради финансови причини сиропиталищата в провинцията били принудени да изпращат намерените деца в сиропиталището на болницата “S. Spirito”, което идва до банкрут поради големия брой деца в него. Освен това извънредно нараснала и смъртността сред децата там. Мерки срещу това взема папа Климент XII (1652–1740), който създава във всяка провинция по едно сиропиталище, снабдено с необходимите средства.

В сиропиталищата смъртността сред децата била висока и се дължала на лошите хигиенни условия, на нездравословната и с лоша вентилация среда, на недохранване (често на 5–6 деца се падала една дойка), на болести като сифилис, рахит, респираторни заболявания и още много други патологии, определяни тогава като „непознати”. Понякога тези деца са били давани на външни дойки от селата, т.е. изоставяни на ситуации извън контрол.

В останалата част на Апенинския полуостров други подобни институции са създадени във Венеция, Сиена, Флоренция, Милано, Бергамо, Ферара, Неапол. Отвъд Алпите такива е имало в Нюрнберг, Лион, Амстердам.

3.3. Сиропиталището (Ospedale degli Innocenti) във Флоренция

В края на XII в. във Флоренция съществува едно сиропиталище, наречено “S. Maria a S. Gallo”, където са прибирани изоставените деца (gettatelli). По-късно, през XIV в., е открито друго сиропиталище, близо до доминиканския манастир “S. Maria Novella”, наречено “S. Maria della Scala”. С разцвета на Флорентинската република и нарастването на насе-

³³ Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio.

лението нараства също и броят на изоставените деца, поради което двете малки сиропиталища за изоставени деца стават недостатъчни. Това подтиква l'Università dell'Arte della Seta di Por S. Maria, под чието ръководство се намират те, да открие нова голяма болница, наречена *Ospedale degli Innocenti*. Тази болница не е била само израз на милосърдието на едно от най-развитите за своето време общества, но и израз на неговия артистичен вкус. "Ospedale degli Innocenti" е поръчана на архитекта Филипо Брунелески и е декорирана с медальони, изобразяващи повити малки деца (putti) на Andrea della Robbia.

През 1577 г. тук се правят първите експерименти за изкуствено хранене с пълномаслено краве мляко, но с катастрофален резултат. Пак тук, през втората половина на XVIII в., се правят първите вариоляции³⁴ за профилактика на едра шарка, практики, които ще бъдат заместени през 1801 г. от ваксинирането.

Тази прочута болница функционира и до днес като сиропиталище, макар и в по-ограничени мащаби в сравнение с миналото.

3.4. Сиропиталището (L'Ospedale del Brolo) в Милано

През XII в. в Милано вече съществува *Ospedale del Brolo*, където са приютявани и отглеждани изоставените деца. През XIII в. в тази болница е имало 350 деца, кърмени малко вътре и малко вън от болницата от кърмачки от града. Впоследствие, за да се избегне претовареността, в болницата се отглеждали само новородени и кърмачета, а другите, които вече са на хляб, били препращани към "Ospedale di S. Celso". С разпространението на сифилиса след откриването на Новия свят, "Ospedale del Brolo" е бил резервиран само за *infranciosati* (така са се наричали децата, инфектирани със сифилис), докато всички останали са преместени в "Ospedale di S. Celso". Към края на XVII в. "Ospedale di S. Celso" е изоставена и всички деца са преместени в "Ospedale Maggiore", в която е имало много по-добри условия. Тогава болницата е имала като символ един гълъб, откъдето и името "colombini", дадено като презиме Colombo на онези деца, които са били отглеждани там.

3.5. Сиропиталищата в Бреша

В Бреша през 1447 г. са преместени всички болни и всички изоставени деца от "Convento di S. Spirito" и от различните други здравни домове в града и територията в болницата "S. Luca". От външната страна на тази болница е имало една люлка, където са оставяни децата, намерени на улиците и в църквите. През 1800 г. този институт се обединява с родилното отделение. В родилното отделение на Бреша в периода 1837–1866 г. е имало 2 352 незаконни бременности, от които са се родили 2 200 деца,

³⁴ Изкуствено заразяване с инфекциозен материал, в резултат на което болестта преминава по-леко, а не като смъртоносна естествена инфекциозна болест.

като 2/3 от майките са останали като дойки. Задължението на дойката е да кърми безплатно бебетата през първия месец и със заплащане през следващите 4 месеца. Задължително е за дойката да остане там през всичките пет месеца. В болницата не са приемали бременни жени под седмия месец от бременността, за да има по-голям брой кърмачки. Частната благотворителност прави много за този институт, който събира изоставените незаконородени деца, бедни сираци, законородени деца, донесени тук от бедни родители. Много от тези законородени деца са оставяни в устройството за бебета от родители, които искали да запазят своята анонимност. По това време както общината, така и местната църква съветвали бедните родители да се отърват от многото деца, като ги поверят на обществената благотворителност посредством устройството за изоставени деца. В периода от 1829 г. до 1868 г. в това устройство оставени 1 000 трупове на новородени и 2 184 недоносени новородени³⁵.

Всички тези деца, занесени лично или оставени в устройството, са приети и регистрирани. Те са отглеждани в института до 7-годишна възраст, след което момчетата са изпращани да учат занаят, а момичата оставали в института, за да вършат домакинска работа или са изпращани в семейства като слугини. Някои от тях успявали да се омъжат.

Към 31.12.1867 г. населението на Кралство Италия наброявало 25 404 723 жители, с 875 584 раждания. От тях 51 812 са били незаконни с 35 023 изоставени деца. От всички живородени деца през първата година умирали 29,32%. Най-висока смъртност при изоставените деца достига през този период Кремона с 68,96% смъртни случая. Едни от главните фактори за високата смъртност в сиропиталищата са пренаселеността и времето за престой в него. За сравнение в "Pia casa di Brescia" смъртността през десетилетието 1859–1868 е била 44,50%, докато за децата, кърмени на село, смъртността е 13,38%³⁶.

4. Проблемът с изоставените деца във Франция

Във Франция броят на изоставените деца винаги е бил висок, а условията в сиропиталищата са били много лоши³⁷. През 1638 г. в Париж отваря врати първият дом за изоставени деца, наречен Maison de la couche. Благодарение на **свети Венсан дьо Пол** (saint Vincent de Paul, 1581–1660), който посвещава целия си живот на грижата за изоставените деца и за скитащите сираци по улиците на града, този дом се превръща по-късно в болница за намерени деца (Hôpital des Enfants Trouvés). По подобие на парижкия пример във всички френски градове грижите за изоставените деца се поемат от болниците, като това продължава до XIX в. След Великата френска революция броят на изоставените деца силно нараства, достигай-

³⁵ Semprini, A. Storia dell'abbandono e dell'infanticidio.

³⁶ Пак там.

³⁷ Във Франция изоставянето на децата при вратите на църквите започва през IV в. Първият приют за деца е основан от епископа на Анже през VII в.

ки връхната си точка в началото на Юлската монархия³⁸. В Париж властите се опитват да се борят срещу изоставянето на новородените деца, окуражавайки легитимните връзки, но преди да бъдат създадени хосписи за изоставени деца, те са били изоставяни през нощта навсякъде по улиците, във входовете на църквата “Нотр Дам” и единственият изход е бил да разчитат на частното милосърдие. Всяка сутрин по улиците на Париж са намирани множество трупове на новородени.

През 1787 г. на 26 милиона жители на Франция се падат 40 000 намерени деца³⁹. От 1640 до 1789 г. *Hôpital des Enfants-Trouvés* в Париж прибира 390 000 деца (за население 850 000 жители). В Лион броят на изоставените деца през 1690 г. е 600, но през 1790 г. – 1500 (на близо 130 000 жители). В Марсилия през 1621 г. те са 41, а през 1788 г. – 511⁴⁰.

За мащабите на това явление през първите десетилетия на XIX в. говорят следните данни. В средата на 1800 г. броят на приетите в болниците деца е бил 25 000, през 1819 г. – 32 148, за да достигне до 35 863 за 1831 г. През 30-те години на XIX в. общият брой на децата, приети за грижи в болниците достига около 130 000. Спадът започва след събитията от 1848 г., варирайки в различните райони. През 1860 г. 76 000 са под грижите на френските болници, като средно годишно се приемат по около 20 000 деца, т.е. 2% от незаконородените (Rollet, 1990: p. 62). За периода XVIII и XIX в. във Франция са изоставени общо 3 милиона деца⁴¹.

Във Франция съществуват две главни форми на изоставяне – подхвърлянето и декларираното изоставяне, което се развива след 1862 г., когато устройствата за изоставени деца малко по малко започват да се затварят.

По отношение възрастта, на която децата са изоставяни, данните показват, че 93% от изоставените деца в хосписите са новородени⁴². В Лион

³⁸ Юлска монархия - период в историята на Франция от Юлската революция 1830 г. до Февруарската революция през 1848 г. Периодът е свързан с управлението на крал Луи Филип и господството на финансовата аристокрация.

³⁹ В средите на известните през XVIII в. изоставено дете е Даламбер (D’Alembert), един от редакторите на Енциклопедията през XVIII в. Всъщност Jean le Rond D’Alembert (16.11.1717–29.10.1783) е незаконородено дете (*enfant naturel*) на един артилерийски комисар, *le chevalier Destouches* и маркиза Tencin, но е изоставен върху стъпалата на парижката църква *Saint-Jean-Le-Rond* (откъдето приема и името си) и е прибран от жената на един занаятчия стъклопроизводител. По-късно през XIX в. правилата стават по-строги. Всеки, който намери дете, е бил длъжен да го предаде на чиновник от гражданското отделение заедно с дрехите и предметите, които го съпровождат. Чиновникът съставя протокол, в който се вписват обстоятелствата, при които е намерено детето, както и пола му. Протоколът след това се вписва върху регистрите, както повелява чл. 58 от кодекса на Наполеон (*Les tours d’abandon pour nouveau-nés. – Les dossiers de l’Obstetriques, mai 2009*).

⁴⁰ http://fr.wikipedia.org/wiki/Abandon_d'enfant_sous_l'Ancien_R%C3%A9gime

⁴¹ Le Boulanger, I. *L’abandon d’enfants. L’exemple des Côtes-du-Nord au XIXe siècle*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2011 (http://www.pur-editions.fr/couvertures/1298651031_doc.pdf).

В средата на XIX в. 25–30 000 деца са изоставяни на година в Европа повече от три милиона деца са изоставени от французите, три или четири пъти повече на европейския континент между 1750 и 1950 г.

⁴² Nathalie Brémand, “Isabelle LE BOULANGER, *L’abandon d’enfants. L’exemple des Côtes-du-Nord au XIXe siècle*”, *Revue d’histoire du XIXe siècle*, [En ligne], 44 | 2012, mis en ligne le 16 octobre 2012, consulté le 26 janvier 2013. URL : <http://rh19.revues.org/4287>

през 1716–1717 г. 40% от изоставените деца са на по-малко от 2 дни, а 60% са на по-малко от 1 месец. В Париж през 1778 г. 60% са на по-малко от 1 месец. В Нанси през 1774 г. 40% са на по-малко от една седмица, на такава възраст са повече от $\frac{3}{4}$ от децата през 1778 г.⁴³ Твърде често децата, които са едва на няколко часа, са отвеждани от провинцията в Париж при ужасни условия. Кърмачетата са носени в каруци по лоши пътища. Пристигайки в Париж, те са оставяни в устройството за изоставени деца (tour d'abandon) на Hospice de la rue d'Enfer. През 1772 г. парламентът апелира за строгост по отношение на транспортирането на бебета от провинцията. Констатирано е в парижките хосписи, че $\frac{2}{3}$ от бебетата са пристигнали от Париж и региона и една трета от провинцията. С едно постановление на Съвета от 10 януари 1779 г. се забранява на каруцарите и пратениците под заплахата от наказание (глоба от хиляда ливри) да взимат малки деца, ако не е, за да ги дадат на кърмачка или ги доведат в най-близката болница за намерени деца.

През втората половина на XIX в. кърмачетата не са вече транспортирани на големи разстояния в Париж с каруци благодарение на железниците. Железниците скъсяват разстоянията, но тъй като хосписите не могат да платят за пътни разходи освен за вагон трета класа, т.е. непокрит, по време на транспортирането кърмачетата са изложени на лошите атмосферните влияния.

Условията за живот в хосписите са тежки и децата трудно доживяват до по-късна възраст. По време на Третата република грижите за децата до 12-годишна възраст са поети от хосписите и департаментите. След хосписа в 95% от случаите децата са пласирани на село и тяхната съдба е да станат земеделски работници⁴⁴.

Общественото подпомагане (Assistance publique), създадено по време на Третата република, оставя децата главно на село в селски приемни семейства, на които се заплаща за тази услуга. Значително развитие във Франция се бележи с процедурата по осиновяване, обнародвана с декрета закон от 29 юли 1939 г. на Семейния кодекс (позволява се скъсване със семейството на родителите), който има за цел да повери изоставеното дете на богата градска семейна двойка без деца.

4.1. Причини за изоставянето на деца във Франция

Причините за изоставянето са различни: извънбрачни връзки, малолетни майки и др. Законните двойки също практикуват изоставянето предимно по материални причини.

Кризите по издръжка на семействата, твърде често срещани през XVIII в., са сред най-честите причини за изоставяне. В Париж по време на

⁴³ http://fr.wikipedia.org/wiki/Abandon_d'enfant_sous_l'Ancien_R%C3%A9gime

⁴⁴ Nathalie Brémand, "Isabelle LE BOULANGER, *L'abandon d'enfants. L'exemple des Côtes-du-Nord au XIXe siècle*", *Revue d'histoire du XIXe siècle*, [En ligne], 44 | 2012, mis en ligne le 16 octobre 2012, consulté le 26 janvier 2013. URL : <http://rh19.revues.org/4287>

ужасната зима на 1709 г., от 1759 изоставени бебета през 1708 г. те нарастват на 2 525 през 1709 г., за да достигнат 1698 през 1710 г. В Лион за същите години изоставените бебета са 454 (1708 г.), 1 884 (1709 г.) и 589 (1710 г.). Изоставянето следва продажната цена на зърното. В Лимож през 1730 г. има средно 4,8 изоставени деца на месец при цена за 1 setier (старинна мярка за вместимост равна на 0,466 л) на ръжта 2,77 ливри и 46 изоставяния, когато цената се покачва на 8,20 ливри през 1770 г.; през 1788 г. има 72 изоставяния на деца при цена на зърното 8,32 ливри. Много бележки, намерени в пелените на изоставените бебета показват, че мизерията притиска семействата и те решават да се избавят от децата си, като ги изоставят с надеждата да се върнат и да ги приберат, когато ситуацията се подобри⁴⁵.

Ниската полова култура (особено сред народните слоеве) не позволява на двойките да практикуват контрол върху раждаемостта. Тези, които по различни причини не желаят да отглеждат деца, прибегват до изоставянето на детето. Въпреки полаганите усилия, подпомагането на изоставените деца е недостатъчно и по този начин голяма част от тях са осъдени на смърт.

Като правило детето е изоставяно в деня на своето раждане, но далеч от дома на родителите, за да бъдат сигурни, че никой няма да го върне. Главната причина за изоставянето на децата е отчаянието, следствие от бедственото положение на родителите.

4.2. Устройствата за изоставяне на новородени във Франция (tours d'abandon)

Във Франция устройствата за изоставяне на бебета (tours d'abandon) са въведени от св. Венсан дьо Пол (saint Vincent de Paul), като първата е инсталирана в Париж през 1638 г. Те са официално легализирани с императорски декрет от 19 януари 1811 г. и в своя апогей наброяват 259 в цяла Франция. Намирали се в болниците, сред които и Hôpital des Enfants-Trouvés в Париж, която днес не съществува. Въпреки това броят на изоставените деца нараствал до хиляди годишно поради трудната икономическа ситуация в страната. Устройствата за изоставяне на бебета са затворени през 1863 г. и официално са премахнати със закон от 27 юни 1904 г. Те са заменени с приемни бюра “bureaux d'admission”, където майките можели да оставят децата си анонимно, но в същото време получавали и консултации.

Освен описаното по-горе устройство за изоставяне на новородени бебета, във Франция са описани и други начини на изоставяне:

- В някои хосписи това устройство е заменено от една малка стаичка с две врати, в която има люлка. Първата врата откъм улицата е свързана с една камбанка. Докато майката отваря вратата,

⁴⁵ http://fr.wikipedia.org/wiki/Abandon_d'enfant_sous_l'Ancien_R%C3%A9gime

служебното лице е уведомено чрез звъна на камбанката. Втората врата води към хосписа и докато майката си тръгва, тя се отваря и детето е прибирано от служителите там. Хосписите, които прибирали децата, са финансирани било от видни богати личности, като мадам Marillac, или чрез грижите на благочестиви хора. С декретът от 19 януари 1811 г. се постановява, че средствата за месеците на кърмене са обществени.

- В Hotel-Dieu в Марсилия новородените са оставяни на прозореца на болницата.
- Във всеки голям град на всяка провинция на Неаполитанското кралство болниците, специализирани за намерени деца, предлагали един малък покрит балкон, който е имал предназначението за изоставени деца⁴⁶.

Към 1810 г. Наполеон I започва реорганизиране на устройствата за изоставени деца. След месеци работа на 19 януари 1811 г. излиза императорски декрет, който в чл. 3 нарежда: „Във всеки хоспис, предназначен да приема намерени деца, ще има едно устройство, където те ще бъдат оставяни.”⁴⁷ Въпреки това задължение някои департаменти отказват да създадат такива устройство; 81 други департаменти откриват 259. Смята се, че от тази дата устройствата са законово регламентирани.

Изглежда, че изпълнението на декрета дава право на противниците на устройствата, тъй като броят на изоставени деца след тази дата значително нараства. Към 1 януари 1815 г. броят на изоставени деца е 67 966; 1 януари 1817 г. – 92 626; 1 януари 1818 – 97 919; 1 януари 1819 г. – 99 346.

В борбата между привържениците и противниците на *tours d'abandon* последните надделяват. С едно окръжно писмо от 27 юли 1838 г. се въвежда прогресивното им намаляване. Докато през 1835 г. те са 54 за цяла Франция, то през 1855 те са вече 32.

В Париж например, за да се ограничи изоставянето на деца, майките са задължени след раждането в болница да кърмят детето си няколко дни преди да излязат от болница и получавали пелени и известна сума пари⁴⁸.

Но хосписът в Париж не премахва окончателно устройството за изоставени деца. За да обезкуражи и попречи на майките, префектът на полицията изпраща агенти в близост до него и когато една майка остави детето си, тя е трябвало да обясни причините за това изоставяне⁴⁹.

Системата за изоставяне (*tours d'abandon*) е премахната със закона от 27 юни 1904 г., който въвежда системата на „отворени бюра” (отворени ден и нощ, за да се даде на майките възможност да оставят тайно своето

⁴⁶ Les tours d'abandon pour nouveau-nés. – Les dossiers de l'Obstetriques, mai 2009. http://pups.paris-sorbonne.fr/files/Noms-destins-sans-famille_2009-05-12_LES_DOSSIERS_DE_L_OBSTETRIQUE.pdf

⁴⁷ След този декрет на Наполеон децата са поставени под закрилата на администрацията

⁴⁸ Les tours d'abandon pour nouveau-nés. – Les dossiers de l'Obstetriques, mai 2009.

⁴⁹ Четири века преди това папа Сикст IV (1471–1484) забранява с угрозата за тежки наказания да се търси информация и да се следват тези, които оставят деца в *ruota degli esposti*.

дете, без да се разкрива тяхната самоличност, като ѝ се посочват последствията от изоставянето и ѝ се предлага помощ). Традицията за помощ на тайното майчинство води правителството на Виши (Vichy) да приеме декрет закон на 2 септември 1941 г. за защита на раждането. Този закон урежда анонимното раждане и поемането на грижите (безплатни) на бременните жени по време на месеца, който предхожда, и месеца, който следва раждането във всички обществени болнични заведения, за да ѝ се дадат грижи, съответни на нейното състояние.

Междувременно се разпалва и става все по-разгорещен дебатът върху ефикасността на *tours d'abandon* и за такива институции като сиропиталищата. Видяло се е, че изоставянето, с появата на *tours d'abandon* и институциите, които я придружават, не намалява този феномен, защото тези хосписи дават по-голяма сигурност за преживяването на изоставените.

4.3. Устройствата за изоставени деца в другите страни

В Бразилия и в Португалия тези устройства се наричали “*rodas dos expostos*” (колело на изоставените) и са въведени след един декрет на кралица Мария I от 24 май 1783 г., в който тя нарежда създаването на едно сиропиталище. Пример за това е колелото за изоставени деца в болницата “*Santa Casa de Misericordia*” в São Paulo, създадено на 2 юли 1825 г. и затворено на 5 юни 1949 г., когато, след 5-годишен дебат, колелата за изоставени са определени като несъвместими с модерната социална система⁵⁰.

В Обединеното кралство и в Ирландия е имало домове за изоставени деца в Лондон и Дъблин. В болницата в Дъблин (Dublin Foundling Hospital) и Workhouse устройствата за изоставени бебета датират от 1730 г. В Дъблин то е затворено през 1826 г. заедно с болницата поради високата смъртност на децата, оставени там⁵¹.

През 1709 г. един холандски търговец монтира устройство за изоставени деца, наречено „*Drehladen*”, в едно сиропиталище в Хамбург (Германия). Пет години по-късно, през 1714 г. то е затворено, защото броят на бебетата, изоставени там, е бил твърде висок за финансовите ресурси на сиропиталището. Друго такова устройство за изоставени бебета е инсталирано в Kassel (Hesse) през 1764 г. и в Mainz през 1811 г. в бивш манастир на ордена на сестрите клариски (ордена на св. Клара)⁵².

⁵⁰ L'abandon d'enfants dans l'Histoire: <http://www.helmo.be/esas/mapage/euxaussi/famille/modaband.html> (Page Web réalisée à partir des travaux de Magali Lhoneux et Caroline Trokart)

⁵¹ Пак там. В Дъблин през XVII в. детската смъртност е била 98 %.

⁵² Пак там.

Пръв император Йозеф II⁵³ премахва устройствата за изоставени бебета в цялата империя (Свещената Римска империя); в Lombardo-Veneto това става през 1784 г. В Кралство Италия първата премахната *cuota degli esposti* е тази в Милано; в Бреша е премахната през 1871 г., а последната – тази в Анкона през 1922 г.

В Германия, където изоставянето като феномен е било по-малко разпространено, както във всички протестантски страни, в които общественото мнение не заклеймява неомъжените майки, инфантицидът е рядък и нуждата от хосписи не е толкова остра. Държавата се е грижела за момичетата майки и техните деца. В Берлин, ако се откриел извършител на изоставяне на дете, то той бивал осъден на доживотен затвор и неговото имущество отивало за намереното дете и за другите му деца, ако е имал такива. В Берн изоставянето на новородени е наказвано с принудителен труд.

5. Съвременно състояние на проблема с изоставените деца в Европа и света

5.1. Определение на изоставянето на деца

В рамките на 10 страни от ЕС (Дания, Франция, Обединеното кралство, България, Румъния, Чешката република, Унгария, Словакия, Литва и Полша) няма ясно законово определение на изоставянето на деца⁵⁴. Липсата на ясна дефиниция и двусмислието по отношение на това какво представлява изоставянето на дете, поставя предизвикателства пред изследването и практиката по отношение на този феномен. В рамките на целите на проект “Child Abandonment and its Prevention in Europe” по програма Daphne, подкрепен от ЕС, се използват две дефиниции за изоставянето на дете, наречени “открито” изоставяне и “тайно” изоставяне. *Откритото изоставяне* се определя от факта, че едно дете е съзнателно изоставено от своите родители, които могат да бъдат идентифицирани и чиято воля е да не отменят решението си и да се откажат от родителската отговорност. Никой друг член на семейството не може или не иска да вземе отговорността на родителите и да отгледа детето. *Тайното изоставяне* се определя от факта, че едно дете е оставено тайно от своите родители, които не могат да бъдат идентифицирани, и чието намерение е да не отменят решението си и да се откажат от родителската отговорност доброволно и анонимно⁵⁵.

⁵³ Йозеф II (на немски: Joseph II) е император на Свещената Римска империя в периода 1765–1790 г., както и ерцхерцог на Австрия, крал на Бохемия, крал на Унгария (под име Йожеф II – II József). Йозеф II е най-големият син на Мария Тереза, с която съуправлява Хабсбургската монархия, а от 1780 унаследява от нея владенията на Хабсбургите. Йозеф II е държавник-реформатор, ярък представител на епохата на просветения абсолютизъм.

⁵⁴ L’abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK.

<http://www.nottingham.ac.uk/iwho/documents/childabandonment/france/brochure.pdf>

⁵⁵ Пак там.

5.2. Разпространение на изоставянето на деца в Европа

Данните от изследването по проект Daphne показват, че изоставянето на деца е една от главните причини за настаняването в институции на деца по-малки от три години. Едно сравнение на децата в институции разкрива, че в Западна Европа само 4% от децата са били изоставени, докато в институциите на Централна и Източна Европа този процент е 32%. Румъния, Унгария и Латвия имат най-голям процент деца в институции, които са били изоставени, докато в Дания, Норвегия и Обединеното кралство изоставянето на дете е рядко явление.

Трудно е да се установи реалното разпространение на откритото и тайното изоставяне в Европа, тъй като само няколко страни поддържат национални статистики, засягащи този феномен. От друга страна в страните, в които тези информации са на разположение, данните се променят според възрастта на детето и използваната дефиниция за изоставяне на дете.

В рамките на проекта “Child Abandonment and its Prevention in Europe” са установени връзки с правителствени институции на 27-те страни членки с цел да се получат информации върху откритото и тайното изоставяне. От 22-те отговорили страни, Словакия представя най-голям брой случаи на открито изоставяне на деца на възраст между 0 и 3 години (4,9 на 1000 живородени), следвана от Чешката република (4,1 на 1000 живородени), Латвия (3,9 на 1000 живородени), и Полша (3,7 на 1000 живородени). Сред 22-те интервюирани страни има много малко данни (ако има въобще такива) за изоставените на открити публични места деца. Голяма част от страните не разполагат с национални данни за броя на децата (по-малки от три години) изоставени при раждането в родилните домове. Сред страните, които притежават такива данни, Словакия представя най-голям брой деца изоставени на година в родилните домове (3,3 на 1000 живородени), следвана от Полша и Литва (1,7 на 1000 живородени) и Франция (1 на 1000 живородени)⁵⁶.

5.3. Тайното изоставяне на деца

Тайното изоставяне на деца днес може да приема различни форми. В някои страни вече не е нелегално да се остави дете при условие, че то се остави на сигурно място. Специални “кутии за бебета” са поставени в някои европейски страни, където майките могат да оставят анонимно и напълно сигурно своето дете. Във Франция член 341-1 от Гражданския кодекс предвижда жените да имат право да родят анонимно в болница, така нареченото “accouchement sous X” и като следствие никаква законова връзка не може да се установи между майката и детето. Някои страни на

⁵⁶ Пак там.

Магреб, сред които Мароко⁵⁷ и Алжир, толерират практиката на изоставяне на децата и са въвели форми на анонимно раждане („accouchement sous X”), без те да са официализирани⁵⁸.

5.3.1. Тайно и анонимно раждане (accouchement sous X)

Тайното и анонимно раждане („accouchement sous X”) е процедура, при която една майка решава да остави своето новородено веднага след раждането и то по принцип не може никога да узнае кой го е родил. Френското право предвижда обаче при строги условия възможността за вдигане на тайната. Майките могат да оставят своето име в запечатан плик, за да може в случай на смърт по време на раждане да се оформи смъртният акт.

Във Франция всички родилни домове или приемни центрове за бременни жени разполагат с ресурси и информации върху възможностите за помощ, за поддръжка (финансова и/или социално-психологическа), които се предлагат на майките, които раждат. Тези информации се дават устно от персонала (социални работници и/или психолози), но съществуват също така брошури, в които писмено се указват възможностите за помощ и всички полезни информации. При това, когато майката желае да даде за осиновяване своето дете, тя има на свое разположение информации върху условията и последствията на съгласието за осиновяване.

Ако жената желае да роди анонимно (sous X), член 341-1 от Гражданския кодекс предвижда по време на раждането тайната на нейната идентичност да бъде запазена. В този случай приемането ѝ в родилния дом ще бъде поето от Службата за социално подпомагане на детството, а Бюрото за осиновяване се грижи за детето.

Разпорежданията, засягащи тайното и анонимно раждане, които са силно дискутирани (от асоциациите за деца, родени тайно), са обяснени с опасенията на френското законодателство за закрила на здравето на майката и на детето по време на раждането и предотвратяване на “дивото” изоставяне на децата на обществени места, които поставят в риск новородените.

Жената, която ражда тайно, е информирана за факта, че тя има възможността да се откаже от решението си по време на един период от два месеца. По време на този период детето е поверено на приемна институция и не може да бъде дадено за осиновяване.

Майката е информирана за възможността да остави на детето си информации за неговите биологични корени и/или всяка друга информация, която прецени, че ще му бъде полезна, напълно запазвайки ано-

⁵⁷ От юни 2011 г. мароканското правителство субсидира раждането в болница с цел да се ограничи раждането вкъщи и да намали процента на детска смъртност.

⁵⁸ http://fr.wikipedia.org/wiki/accouchement_sous_X

нимността си. От друга страна жената, която ражда анонимно, може във всеки момент да разкрие тайната, която е поискала.

Тайното и анонимно раждане поставя редица проблеми пред родените по този начин. Затова във Франция със закон от 22 януари 2002 година е създаден *Conseil National de l'Accès aux Origines Personnelles* (CNA-OPS), за да подпомага хората, родени тайно, в тяхното търсене на произхода им. Тази организация може при дадени условия да вдигне тайната върху идентичността на майката, при съгласието на майката и детето. Нещо повече, фактът, че майката е родила тайно не представлява правово препятствие за бащата да поиска признаването на бащинство⁵⁹.

Мотивите за анонимното раждане са различни: материална, психологическа или социална невъзможност на майката да се грижи за детето си; липса на желание да отглежда детето си; извънбрано раждане; дете, резултат от изнасилване; липса на баща и т.н.

5.3.2. Кутии за бебета

През последните десетина години в Европа и света се завръщат модернизирани версии на познатите още от Средновековието устройства за изоставени деца (наречени днес най-общо *кутии за бебета*), в които родителите могат да оставят напълно анонимно нежеланото си дете. В отделните държави ги наричат по различен начин. Във франкофонските страни кутиите за бебета се наричат „tour d'abandon” (колело за изоставяне); в англоговорящите страни „baby hatch” (гише за бебета), по-старо *foundling wheel* (колело за намерени деца); в германофонските страни „Babyklappe” (гише за бебета) или „Babyfenster” (прозорец за бебета); в Чехия „BabyBox” (кутия за бебета); в Полша – “Okno życia” (прозорец на живот); в Италия „culle per la vita” (люлки за живота); в Япония – “люлка на щъркела” или “кутия за бебета”⁶⁰; в Китай – “бебешки остров на сигурността”.

“Кутиите за бебета” се намират обикновено в болници и социални центрове за деца. По принцип те са доста сложен апарат, с датчици, терморегулация, вентилация и климатизация. Отвън представляват метална врата с дръжка. Зад нея има кутия, застлана с одеяло, където бебето може да бъде оставено на топло и сигурно място. Щом бебето бъде оставено в кутията, сензор сигнализира за това, като автоматично заключва външния люк. Екип от болницата получава сигнала и отива на мястото, за да прибере и прегледа детето. Това става, като се отваря втората врата от вътрешната страна на помещението. В някои страни, например в Германия, в кутията има писмо за родителите, в което се обяснява с кого могат

⁵⁹ L'abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK.

⁶⁰ L'abandon d'enfants dans l'Histoire: <http://www.helmo.be/esas/mapage/euxaussi/famille/modaband.html> (Page Web réalisée à partir des travaux de Magali Lhoneux et Caroline Trokart)

да се свържат, ако променят решението си или имат нужда от подкрепа и съвет. Децата, които в противен случай биха били изоставени на улицата или дори убити, могат да бъдат оставени в тези кутии дискретно. През последните години по този начин са били спасени стотици деца.

Началото на съвременните кутии за бебета (Babyklappe) е през 2000 г.⁶¹ в Хамбург. Кутията е монтирана по повод рязко скочилния брой изоставени новородени, предимно от родители имигранти. Днес в цяла **Германия**, включително и в източната част, има около 100 подобни кутии. В Хамбург за последните десет години 42 бебета са били оставени в кутията, от които 17 майки са потърсили обратно своите деца, а 14 живеят с тях в момента⁶².

В Германия обикновено бебетата, оставени в кутиите за бебета, първо се предоставят на приемни семейства за два месеца. През това време майката има право да размисли и ако промени решението си, може да си върне детето. Няколко дни след изоставянето на бебето в подобна кутия и поемането му от съответните здравни власти, майката може да преосмисли своето решение и да си върне обратно детето. По-късно обаче процесът е необратим⁶³.

Немските “кутии за бебета” често са придружени от домове за деца. Ако намереното пеленаче не бъде осиновено, остава да живее в дома. Финансирането е от фондации, които осигуряват отлични условия за децата. Ако желаят, майките могат да обяснят на децата си в лични писма кое ги е подтикнало да ги изоставят⁶⁴.

В **Белгия** този начин за спасяване на нежеланите деца е предложен от благотворителната организация „Майки за майките”. Вместо да изхвърлят новородените в контейнерите за отпадъци, жените, които искат да запазят в тайна детето си, могат да го оставят анонимно в кутията за бебета. Кутията е така оборудвана, че да осигурява безопасни условия за бебето. Тя е подобна на кувъз, прикрепен към вътрешната част на врата на сградата, където се помещава организацията. Откъм улицата е отворен капак, като на пощенска кутия, в която майките могат да оставят бебетата. След като бъде оставено в кутията, бебето се предава на социалните служби, а по-късно отива в приемно семейство. В рамките на шест месеца, след като изостави бебето си, майката има правото да го потърси отново.

⁶¹ Други данни посочват 1999 г. (L'abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK).

⁶² http://www.dnevnik.bg/sviat/2012/06/27/1854592_bebeta_ot_kutii_ili_koi_e_prav_kogato_se_izostavia/

⁶³ <http://dartsnews.bg/News/25312>

⁶⁴ Петканов, Н. Бебе в кутия вместо на боклука (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=268429>)

Единствената кутия за бебета в Белгия е в Антверпен. В периода 2000–2012 г. в нея са оставени 3 новородени бебета (през 2007, 2009 и 2012 г.)⁶⁵.

Причините родилките да избират тази възможност за децата си са различни – от нежелана бременност и майчинство, страх от аборт, до предразсъдъци и невъзможност да гледат децата си. Белгийското законодателство все още задължава жените да вписват имената си в рождените свидетелства на децата си. Това е една от причините онези майки, които искат да останат анонимни, да правят аборт или да раждат в съседна Франция, особено в Лил, където е възможно да останат в пълна анонимност.

Според белгийското законодателство желаните аборти не са престъпление, ако са предприети до 12-ата седмица от бременността. Но много жени раждат тайно, а след това убиват децата си или ги изоставят на произвола.

През 1998 г. в страната започва дебат за промени в законодателството, които предвиждат предоставяне на възможност на родилките да не вписват имената си в рождените свидетелства на децата, а болнична комисия да съставя досие на детето. Според законодателните предложения, които не са приети, се предвижда при навършване на пълнолетие детето да получи достъп до досието с името на майка си и на баща си (ако е известен), но при изричното съгласие на майката.

В Чехия кутиите за бебета се наричат “BabyBox”. В тях майките, които по една или друга причина не могат или не искат да се грижат за бебетата си, могат да ги оставят, като запазят анонимността си. Данните от м. ноември 2009 г. са за 25 кутии за бебета с тенденция броят им да нарасне до 30 в края на същата годината.

Една от тези кутии се намира в гр. Наход, на 5 км от границата с Полша. Тя е монтирана в градската болница и има още една цел – да помага и на полякините, тъй като в Полша абортите са забранени и често се появяват съобщения за захвърлени на боклука кърмачета. Според говорителя на болницата за тях няма значение какъв е произходът на бебето, затова упътванията в кутията, освен на чешки и английски, са на полски и руски⁶⁶.

Бейбибоксовете са монтирани отвън на сградата на болницата с указание на чешки за тяхното използване. Техните размери са стандартни: 100 см широчина, 50 см дълбочина и 60 см височина. Външният капак се отваря, като се натиска един бутон. Отвътре те са терморегулирани, така че да пазят пеленачетата както от студ, така и от прекомерна топлина. След като майката остави бебето и затвори, с малко закъснение се задейства монтиран в кутията сензор, който уведомява екип от лекар и ме-

⁶⁵ Първите две бебета са били осиновени.

⁶⁶ Петканов, Н. Бебе в кутия вместо на боклука (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=268429>)

дицинска сестра, че е оставено бебе. Сигналът се задейства със закъснение, за да може майката да се оттегли, без да я види някой. След това лекарският екип отваря втората врата на кутията, от другата страна на стената в болницата, за да прибере бебето.

Тъй като всяка една от кутиите за бебета струва около 8 300 долара, според поддръжниците на проекта ще трябва да мине известно време преди фондация Statim (координатор на проекта) да постигне целта си да постави по една бебешка кутия във всяка една от 13-те области в страната. Освен това медицинските дебати все още помрачават бъдещето на чешкия проект⁶⁷.

През 2006 г. в Прага е намерено първото бебе, а до него два листа – писмо от майката, в което тя съобщава, че заради безпаричие е оставила едното от родените от нея близначета, и акта за раждане на бебето. За периода 2006–2009 г. в бейбибоксовете са намерени 20 пеленачета.

Преди монтирането на кутиите за бебета в Чехия за 5 години са открити 11 бебета, убити от родителите им. По данни на полицията над 10 бебешки телца биват откривани всяка година в чешките контейнери за смет. Смята се обаче, че още много такива бебета остават незабелязани. Макар че изоставянето на дете в парка или на улицата е незаконно в Чехия, всеки месец бива откривано живо бебе на стъпалата на някоя чешка болница⁶⁸.

Понастоящем в Чехия продължават дебатите между здравните експерти по отношение на кутиите за бебета – “за” или “против” тяхното съществуване. Болниците, общинските съвети и фондациите с нестопанска цел, които подкрепят проекта на фондация Statim твърдят, че объркани или изпаднали в нищета майки имат по този начин възможност да оставят на сигурно и безопасно място бебетата си, като ги оставят в кутията анонимно⁶⁹. Поддръжници на проекта твърдят, че бебешките кутии ще намалят случаите на детеубийства, като предоставят на отчаяните майки изход от положението. Но според министерството те “няма да решат проблема с убийствата на новородени, ако майките действат емоционално и нямат реална представа за нещата”⁷⁰.

Чешкият министър на здравеопазването, полицията, експертите по медицинска етика и лекарите от Чешката медицинска камара, които разглеждат въпроса в специална комисия, са категорично против узаконяването, но оспорван проект. Според министъра на здравеопазването, цитирайки комисията, инсталирането на бебешки кутии е стъпка назад не само по отношение на превантивните медицински грижи, но и за обществото като цяло. След като проучи внимателно всички медицински, законови,

⁶⁷ Ерик Джонсън. Кутии за бебета подклаждат дебати в Чехия http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=3295&format=html&edition_id=42

⁶⁸ Пак там.

⁶⁹ Пак там.

⁷⁰ Пак там.

технически и етични гледни точки, министерството на здравеопазването не може да подкрепи инсталирането и използването на бебешките кутии, допълва здравният министър. Аргументите на министерството на здравеопазването са, че бебешката кутия лишава децата от определени права, в това число и правото да узнаят самоличността, произхода и родителите си. То изтъква и юридически възражения, заявявайки, че “безотговорните родители” ще останат ненаказани, а чужденци биха могли да злоупотребят със системата⁷¹.

В **Полша** кутиите за бебета се наричат “окно жичя” (прозорец на живота) и се откриват към църкви или църковни болници. Според данните за 2009 г. техният брой е бил 15, като 11 от тях са монтирани през същата година⁷². Благодарение на тях са били спасени 10 бебета.

От външната страна кутиите са остъклени. Отпред са сложени гербът на папа Йоан Павел II и логото на фондация “Каритас”, която заедно със социалното министерство е инициатор на проекта. Първият “прозорец на живота” е открит в Краков през 2006 г. в памет на покойния папа, който още като кардинал Карол Юзеф Войтила апелира през 1974 г. за спасяването на живота на неродените деца. Бъдещият папа напомня, че абортите са най-голямата рана за католическа Полша. Следвайки призива му, сестри от Ордена на Пресветото семейство от Назарет откриват дом в Краков⁷³. Принципът на действие е като при чешките кутии. След като бебето бива оставено вътре, сигнална система уведомява сестра от ордена, която прибира бебето и го изпраща за изследвания в болницата.

В момента има подем на поставянето на кутии за бебета в цяла Централна и Източна Европа, в балтийските държави, през Германия, Австрия⁷⁴, Полша, Унгария, Чешката република до Румъния⁷⁵. От балтийските републики до Румъния понастоящем има общо около 200 кутии за бебета, но единствено в Унгария изоставянето на бебета в тях е законово регламентирано. От 27-те страни членки на Европейския съюз кутии за бебета има в 11: Австрия, Белгия, Чехия, Германия, Унгария, Италия, Латвия, Литва Полша, Португалия и Словакия. В Чешката република след 2005 година са инсталирани 41 кутии за бебета, в които са оставени 40 кърмачета от своите родители. В Унгария 40 бебета са оставени в кутиите след лансирането на програмата преди 10 години. В Словакия 23 бебета са изоставени в кутиите за бебета между 2004 и 2010 година. В Литва 13 бебета са оставени в “прозорците за бебета” след 2009 година и в Полша 31 бебета са оставени в кутиите за бебета след 2006 година⁷⁶. В Че-

⁷¹ Пак там.

⁷² Петканов, Н. Бебе в кутия вместо на боклука (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=268429>)

⁷³ Пак там.

⁷⁴ В Австрия кутиите са 11 - във Виена и по-големите градове.

⁷⁵ <http://dartsnews.bg/News/25312>

⁷⁶ L'abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK.

хия и Литва средно по 7 деца на година се изоставят на такива места, в Полша те са около 6, а в Унгария и Словакия – по 4 деца годишно. Над 400 бебета са били оставени в бебешки кутии в цяла Европа от 2000 г. до сега⁷⁷. Според изнесени в пресата данни не малко майки се връщат и взимат бебетата си обратно след няколко дни.

България е една от европейските страни, в която има най-много изоставени деца в най-ранна възраст, което се отдава на наследената от комунизма практика за изоставяне на децата на грижата на държавата⁷⁸. Всяка година се изоставят 2 000 бебета, като за 1 000 от тях това става още в родилния дом⁷⁹. При тази тъжна статистика имат ли място кутиите за бебета и в България или проблемът може да се реши и без тях? Спасяват ли кутиите за бебета човешки живот или насърчават родителите да изоставят децата си? Дебатите за ефективността и етичните аспекти на този начин за анонимно изоставяне на деца вече са в ход и у нас.

През 2012 година и в България се заговаря за поставяне на “кутия за бебета”. Идеята е подета във Варна от 17-годишната тогава Светослава Сергиева, ученичка в XII клас на Първа Езикова гимназия, която е работила като доброволка в различни социални структури. Според нея най-подходящото място за поставяне на “Baby Box” е държавната АГ-болница. По нейна инициатива в края на август се събират представители на институциите, от които зависи поставянето на кутия за бебета в града. След това Светослава пише писма до кмета и до три министерства – на здравеопазването, на труда и социалната политика и на правосъдието. Пред тях тя настоява за пилотно пускане на проекта “Baby Box” във Варна, но не получава отговор.

“Ако се прецени, че е удачно за нашето общество, ако се реши от отговорните хора, че трябва да има “Baby Box”, най-удачно наистина е да бъде в двора или на стената на болницата”, смята д-р Радослав Минков, управител на АГ-болницата⁸⁰. Според д-р Минков поставянето на “Baby Box” може да повлияе положително върху решилите да родят у дома и да ги накара да го направят в болница⁸¹.

В ефира на предаването “Преди всички” Светослава изтъква аргументите си “за” и “против” практиката “кутии за бебета”. Според нея опасенията, че изоставените новородени губят правото си да познават истинските си родители, е нищо в сравнение с правото на живот, което получават. Колкото до опасенията, че практиката ще стимулира изоставянето на новородени, тя споделя, че собствените ѝ проучвания са я довели

⁷⁷ http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=972780&audio_id=119598

⁷⁸ Според данни на Унищф в страните от бившия социалистически лагер около 630 000 деца са поверени на държавата и живеят в институции. 31 000 от тези деца са на възраст по-малко от 3 години.

<http://www.zurbains.com/mamans/famille/la-bulgarie-plie-sous-le-poids-de-ses-enfants-abandonnes.html>

⁷⁹ <http://detebg.org/bg/items/64/Koi-sme-nie.html>

⁸⁰ <http://news.varna24.bg/385221.html>

⁸¹ Пак там.

до извода, че обикновено у нас срамът е този, който ръководи майката в решението ѝ да изостави детето си, а “кутиите за бебета” ще ѝ предоставят анонимност. Във Варна, по неофициални данни, през последните 5 години са захвърлени 4 новородени⁸².

Според директорката на Фондация “За нашите деца”⁸³ Иванка Шалапатова идеята за поставяне на кутия за бебета във Варна няма “никаква аналитичност. Няма анализ във Варна, който да показва, на какъв точно проблем тази “кутия за бебета” ще бъде решение. Колко са жените във Варна, които ще преодолеят фактора срам, като оставят бебетата си в бибешка кутия? За колко от тях действително срамът е ключов фактор? Без анализ, без никаква всестранна оценка на причините за явлението изоставяне на новородени и смърт на новородени, не бих препоръчала нито на община Варна, нито на Отдела за закрила на детето, както и на всички активни граждани като Светослава, да пристъпват към тази мярка”, казва Иванка Шалапатова⁸⁴.

Фондация “За нашите деца” е организация, която работи по превенцията на изоставянето на деца и отглеждането им в семейна среда. През 2011 г. фондацията помага на 160 деца да останат със семействата си и да не бъдат изоставени в институции⁸⁵. За 6 месеца през 2012 г. фондацията е предотвратила изоставянето на 120 новородени в София и в Пловдив⁸⁶. Но на фона на хилядите изоставяни деца на година и случаите на убийство на новородени или захвърлянето им в контейнерите за смет би могло да се помисли и за алтернативата “кутии за бебета”.

Кутиите за бебета са разпространени и в доста **други страни** извън Европейския съюз. В **Швейцария** функционира една кутия за нежелани бебета към болницата в Айнзиделн. В **Япония** след разгорещени политически спорове католическата болница “Джикей” в Кумамото получава през 2007 г. разрешение за откриване на кутия за бебета. Фондация “Edhi” на 250 места в **Пакистан** предлага услугата “джола”. Това е люлка с матрак, където майките оставят бебетата си. Люлките са снабдени със звънец. Служители на фондацията ги проверяват на всеки час. В столицата на **Филипините** Манила в болницата “Сан Хосе” съществува въртяща се люлка за нежелани бебета. В **Южна Африка** благотворителната организация “Door of Hope” (Врата на надеждата) инсталира през 2000 г. на мисията си в Йоханесбург т.нар. “дупка в стената”, предназначена за оставяне на бебета⁸⁷.

⁸² Пак там.

⁸³ <http://detebg.org/bg/>. Фондация “За нашите деца” е организация, която работи по превенцията на изоставянето на деца и отглеждането им в семейна среда.

⁸⁴ <http://bnr.bg/sites/horizont/Shows/Current/BeforeEveryone/Society/Bulgaria/Pages/0409babybox.aspx>

⁸⁵ <http://detebg.org/bg/items/80/Dokladi-i-otcheti.html>

⁸⁶ <http://bnr.bg/sites/horizont/Shows/Current/BeforeEveryone/Society/Bulgaria/Pages/0409babybox.aspx>

⁸⁷ Петканов, Н. Бебе в кутия вместо на боклука <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=268429>

Днес най-много кутии за бебета има в Пакистан, където те наброяват над 300⁸⁸.

5.3.3. Критики – “за” и “против” кутиите за бебета

Кутиите за нежелани деца имат както своите поддръжници, така и противници. Този начин на изоставяне предизвиква много критики и дебати за ползите и вредите по отношение на децата.

Според привържениците на кутиите за бебета това е нова възможност за майките, които са решили да оставят детето си, да го направят анонимно и на сигурно място. Една затоплена кутия, наблюдавана от медицински екипи, е доста по-добър вариант за детето, вместо то да бъде изхвърлено навън и по този начин животът му да бъде рискуван.

Тези, които не одобряват използването на кутиите за бебета твърдят, че те могат да бъдат използвани от безскрупулни бащи или други роднини на детето, които искат да окажат натиск върху майките. Ако по този начин се помага на майката да изостави детето си, не ѝ се дава необходимата психологическа подкрепа в труден за нея момент⁸⁹. Липсват и изследвания за това дали тези изоставяния биха могли да спасят детето или пък да окуражат родителите да изоставят своето дете. Това особено важи за майките, които живеят в селските райони и нямат средствата да отнесат своето дете в кутията за бебета. Освен това анонимността на кутиите за бебета води до различни последици. Първо, децата, които са изоставени по този начин, нямат никакъв начин да се определи тяхната фамилна анамнеза. Второ, правата на бащата не са признати. Трето, възможността да се даде детето на грижите на близък роднина е напълно отстранена, тъй като няма никакъв начин да се намери семейството на детето⁹⁰.

Според критиците на системата „кутии за бебета” тя създава предпоставки за тайни, рискови раждания и повече изоставени деца. Например задава се въпросът дали решението на майката да изостави детето си не нарушава неговите права. Противник на системата е Комисията за правата на детето към ООН. Според чл. 7 на Конвенцията за правата на детето всяко дете има правото да знае кои са родителите му и да бъде отгледано от тях⁹¹, а кутиите за бебета нарушават това право. Когато едно дете е изоставено, това право се нарушава. Кърмачетата и малките деца са с най-голям риск да бъдат изоставени. Това е обезпокоително, тъй като

⁸⁸ http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=972780&audio_id=119598

⁸⁹ <http://www.bnews.bg/article-53147>

⁹⁰ L'abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK.

⁹¹ Член 7 от Конвенцията на ООН за правата на детето (Приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г. Ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г. - ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г. В сила от 3.07.1991 г.) гласи: “Детето следва да бъде регистрирано незабавно след раждането му и от рождение има право на име, правото да придобие гражданство и доколкото е възможно, правото да познава и да бъде отглеждано от своите родители.” <http://sacp.government.bg/normativna-uredba/mejdunarodni-konvencii/konvencia-pravata-deteto/>

едно дете, лишено от стабилно възпитание в първите години от живота си, не би могло да се противопостави на трудностите по отношение на емоционалното и поведенческо развитие. Въпреки важността на проблема за причините и последствията от изоставянето на детето, има съществена липса на изследвания в тази област. Тези изследвания са важни с цел да се развият ефективни програми за превенция и на стратегии, имащи за цел да закрилят най-уязвимите в нашето общество⁹².

5.4. Откритото изоставяне и домовете за медико-социални грижи в България

Статистическите данни показват, че ситуацията с изоставянето на децата от техните родители в домовете за медико-социални грижи в България е обезпокоителна. През 2009 г. 2 334 деца са оставени в тези държавни институции за деца от 0 до 3 години. През 2010 г. броят на децата е 2 738, от които 388 са под дневна и седмична грижа. През 2011 г. 2 435 деца живеят в тези институции, от които 440 са под дневна и седмична грижа⁹³.

Според проучването по проекта “Child Abandonment and its Prevention in Europe” по програма Daphne показва, че “практиката родителите да се разделят с децата си и да ги предават на системата за държавна грижа се повтаря от минали години. Системата за закрила на детето и медицинската система нямат голям успех в предотвратяването на тази практика. По-голямата част от децата все още отиват в институциите директно от родилните отделения или болниците.”⁹⁴ Една четвърт от децата, изоставени в институциите през 2009 г., са дошли от биологичните им семейства, а 54 % от тези деца идват направо от родилното отделение или болницата. Останалите деца са дошли от други места за грижа.

Статистическите данни показва също една положителна тенденция за извеждане на децата от домовете за медико-социални грижи. По данни на Държавната агенция за закрила на детето за периода януари – юни 2011 г. 31,1 % от децата от тези институции са били осиновени, 6,9% са настанени под приемна грижа, 1,9 % са настанени при роднини и 24,1 % са върнати в семействата им⁹⁵. Фактор в това отношение е функционирането на системата за закрила на детето, добрите практики за подкрепа на семействата и програмите за предотвратяване на изоставянето.

В рамките на посочения по-горе проект са идентифицирани и описани програми за предоставяне на услуги в областта на предотвратяване на

⁹² L'abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK.

⁹³ Изоставянето на деца и неговото предотвратяване в Европа (брошура по проект “Child Abandonment and its Prevention in Europe” по програма Daphne на български език).

<http://www.nottingham.ac.uk/iwho/documents/childabandonment/bulgaria/brochure.pdf>

⁹⁴ Пак там.

⁹⁵ Пак там.

изоставянето на деца. Особено ефективни са мултидисциплинарните услуги в родилните отделения. Предоставени са и различни услуги за подкрепа на семействата в риск и услуги по осигуряване на приемни семейства за децата. Съществуват и добри примери за новородени, които са били изоставени и са настанени в приемни семейства директно от родилното отделение⁹⁶.

5.5. Причини за изоставянето на децата

Изследването по проекта “Child Abandonment and its Prevention in Europe” по програма Daphne показва главните причини за изоставянето на деца, които са: бедността или финансовите трудности; извънбрачно раждане; бременност в резултат на изнасилване; липса на сексуално възпитание; недостатъчни познания по отношение на планирането на семейството; ограничен достъп до аборт; раждане на дете с някакъв вид увреждане; ХИВ-позитивност на детето; липса на служби и на ресурси за поддържане на родителите, имащи дете с увреждане, като например гледане на дете по време на работа.

В България изследването показва, че голямата част от родителите не искат да изоставят децата си. Но когато те се сблъскат с бедността, болестта или социалното изключване, те често вземат такова решение, мислейки, че действат в интерес на детето. Според едно изследване, в което 75 родители, които наскоро открито са изоставили детето си (на възраст от 0 до 3 години) в местна институция, са попитани за причините за изоставяне, са посочили следните: липса на дом (бездомни родители); липса на храна; липса на отопление през зимата. Освен това 41% от интервюираните родители имат вече 4 и повече деца в семейството и мислят, че не могат да си позволят да имат още едно. Изследването също така показва, че 72% от изследваните са майки от ромски произход, които са казали, че са попитани от персонала в родилния дом за тяхното желание да гледат или не детето си и са уточнили, че член на персонала е попълнил документите за осиновяване от тяхно име, което е обичайна практика⁹⁷.

Много са факторите, които подтикват родителите да се разделят с децата си и един от най-силните е “липсата на материални ресурси и ежедневни удобства (бедност, нисък или липсващ доход, безработни родители), както и лоши условия на живот. Ключов фактор са ограничените социални и психологически възможности на родителите, което води до поредица от дефицити: липса на семеен модел и родителски умения, социална изолация, липса на социални умения, възпроизвеждане на негативния опит или семеен модел от детството, раздяла на родителите, са-

⁹⁶ Пак там.

⁹⁷ L'abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK.

мотни родители, пристрастеност на родителите (към алкохол, наркотици и т.н.), малолетни родители. Ключов фактор е наличието на здравословни проблеми, например увреждания при децата, психически заболявания, родители с тежки здравословни проблеми.”⁹⁸ Съществуват проблеми и от административен и системен характер, например съвети от страна на медицинския персонал към родителите на деца с увреждания да ги изоставят в домове за медико-социални грижи, които предлагат по-добра грижа за тези деца. Според статистиката 40–50 % от децата в тези институции са с увреждания и здравословни проблеми⁹⁹.

Изследването в Румъния също показва, че родителите понякога се отказват от децата си поради натиск от страна болничния персонал. Това се случва често, ако майката не притежава документ за самоличност, което може да предотврати официалното регистриране на раждането на детето. В другите страни майките понякога са насърчавани от медицинските екипи да се откажат от детето, ако са серопозитивни, наркозависими, не са омъжени или са много млади. Тези резултати подсказват, че децата често могат да бъдат изоставени не защото родителите им не ги искат, но най-вече по причина на липса на поддръжка на различни нива¹⁰⁰.

5.5. Превенция за изоставянето на децата

Съществуват различни дейности, въведени от страните на ЕС, чрез които се подпомага превенцията на изоставяне на деца. Те включват:

- Социално подпомагане;
- Домове за дневна грижа за децата;
- Центрове за майките и децата (звена „Майка и бебе”);
- Услуги за семейно планиране;
- Консултантски служби за майката;
- Консултантски служби за цялото семейство;
- Финансова помощ;
- Програми, центрирани върху семейства с висок риск;
- Центрове за образование на родители;
- Телефонни линии за подкрепа на майките в нужда;
- Национални инструкции за превенция на изоставянето в родилните отделения;
- Социални работници в родилните домове¹⁰¹;
- Обучение на болничния персонал за разпознаване и овладяване на високорискови ситуации и позитивно консултиране¹⁰².

⁹⁸ Изоставянето на деца и неговото предотвратяване в Европа (брошура по проект “Child Abandonment and its Prevention in Europe” по програма Daphne на български език).

⁹⁹ Пак там.

¹⁰⁰ L’abandon des enfants et ses préventions. – Daphne, Laboratoire CRPPC, Université Lumière-Lyon2, Lyon, France; Institut of Work, Health & Organisations, University of Nottingham, UK.

¹⁰¹ Пак там.

¹⁰² Изоставянето на деца и неговото предотвратяване в Европа (брошура по проект “Child Abandonment and its Prevention in Europe” по програма Daphne на български език).

Въпреки направеното се констатира, че това е само началото и предстои огромна работа в тази сфера.

5.6. Европейска политика по отношение изоставянето на деца

През 2008 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа, обезпокоена от факта, че все още европейските страни са много далече от решаването на проблема с изоставянето на деца, излезе със специална резолюция по този въпрос¹⁰³. Причините за това са, че “винаги ще има майки в затруднено положение, които да смятат, че имат достатъчно основания да изоставят децата си при раждане (нежелана бременност, извънбрачно забременяване или забременяване в ранна възраст, живеене в бедност, наличие на ХИВ/СПИН заболяване, и др.)”. Във фокуса попадат страните от Източна Европа, в които поради финансови затруднения, бедност, нагласи в мисленето и др. “продължава да има голям процент изоставяния на новородени – което се наблюдава и в страни от западна Европа, макар далеч не в същите мащаби”.

Тъй като данните по въпроса са все още малко, за да се вземат необходимите мерки, е необходимо според Парламентарната асамблея “проблемът първо да бъде прецизно остойностен, по-точно с разбивки на данните за изоставените бебета по пол. Също така се налага да бъде идентифициран с максимална точност профилът на майката, която би изоставила детето си.”

Проблемът за изоставянето на деца е свързан с този за осиновяването и трафика на деца, което понастоящем се е превърнало в “търговска дейност”. Недостигът на бебета за осиновяване в Западна Европа само влошава нещата. “Неправителствените организации често негодуват срещу липсата на достатъчно информираност на майките в затруднено положение относно възможностите пред тях и относно факта, че тяхната уязвимост е манипулирана с цел те да бъдат убедени да изоставят новородените си деца.”

Изоставянето на деца при раждане засяга не само правата на майката, но и тези на бащата и особено на детето – правото му на живот в семейна среда и да знае произхода си. Това право на детето се нарушава, ако то бъде изоставено анонимно в съществуващите към обществените институции специални места за тази цел. Според много хора системата за изоставяне на децата в обществени институции със специални места за тази цел подтиква към престъпление и сменя отговорността на майките. Но според привържениците ѝ това ще намали броя на абортите, детеубийствата, лошото отношение и изоставянето на бебета на публични места, което ще даде и възможност децата да бъдат осиновени.

¹⁰³ Превенция на първичната форма на насилие към децата: изоставянето при раждане (Резолюция 1624 (2008) на парламентарната асамблея на Съвета на Европа) <http://sacp.government.bg/polezna-informacia/metodicheski-ukazania/parvichna-forma-nasilie/>

На този фон Парламентарната асамблея “твърдо отстоява позицията си за подкрепа на деинституционализацията на изоставени деца и дава приоритет на предоставянето на алтернативни и семеен тип грижи за деца.” Тя “отстоява позицията за превес на националното осиновяване над международното.”

Изхождайки от това, Парламентарната асамблея призовава държавите членки на Съвета към следното:

1. В центъра на семейните политики да лежи принципът за “уважение правата на децата и по-конкретно на правото им да живеят със своите семейства и да знаят какъв е техният произход, което е фундаментално човешко право и е критично за тяхното развитие”;
2. Подкрепа “за бременните жени и младите майки и бащи чрез мерки, които включват медико-социално проследяване на бременността, защита от вируса на СПИН/ХИВ и предотвратяване предаването му от майката на детето, недопускане разделянето на майката и детето след раждането, както и след родилна здравна и социална подкрепа за майката, бащата и детето”;
3. Да се има предвид финансовото бреме, което раждането на дете създава за семействата или самотните майки;
4. Да се признава пълното право на жените свободно да избират своята бременност, което означава законни и достъпни услуги и права, свързани със сексуалното и репродуктивно здраве;
5. Да се обърне специално внимание на особено уязвимите групи млади момичета и жени, като например жени мигранти, жени с вируса на ХИВ/СПИН и жени от малцинствата.

Държавите членки се призовават да структурират една проактивна политика за превенция на изоставянето на новородени, която да:

- 1) забранява всякакво подстрекаване или натиск, които се оказват върху майките от медицинския и парамедицинския персонал или правителствените структури, за да изоставят децата си;
- 2) възпрепятства подхвърлянето на бебетата при изоставяне, което създава риск за живота им, като се предприемат подходящи мерки, като например улесняване на достъпа до болнични заведения;
- 3) осъществява превенция на ранната и нежелана бременност чрез предоставянето на информация и сексуална култура за момичетата и момчетата, особено в училищата;
- 4) да осигурява за майките, най-вече тези от уязвимите групи, както и за бащите достатъчно информация относно всички възможности те да получат подкрепа, особено финансова, за да могат да се справят с допълнителните разходи по грижата за едно дете;
- 5) съдейства за основаването и развиването на центрове за грижа и временно пребиваване за майки и техните деца.

Държавите членки на Съвета на Европа трябва да настояват майките да разкриват своята самоличност, като същевременно въвеждат и възможности за поверително раждане под закрила. Децата не бива да бъдат лишавани от правото да знаят какъв е техния произход и би трябвало да могат да се възползват от това свое право още преди да са навършили пълнолетие.

Парламентарната асамблея препоръчва на страните членки на Съвета на Европа въвеждането на следните мерки:

1. Задължително регистриране на всички деца при раждането им с цел противодействие на трафика на новородени. С оглед на това регистриране родителите да бъдат стимулирани чрез различни мерки, например освобождаване от всякакви такси, изплащане на еднократна помощ при раждане на дете.
2. Прозрачни процедури при предоставянето на новородени бебета за национално и международно осиновяване: майките да имат достатъчно време за размисъл; при възможност да се търси и съгласието на бащата; националното или международно осиновяване не бива да бъде пречка или забрана за детето да разбере истинския си произход.
3. Всяка държава трябва да има задължението да гарантира пребиваването на всяко дете на сигурно място в семейството му, в приемно семейство или при осиновители; не бива нито едно дете без причина да бъде в ситуация на опасност, ако има условия за образование, здраве и общо социално развитие.

Парламентарната асамблея смята, че би било провал за всяка държава членка на Съвета на Европа, която не възприеме политики, предоставящи на всяко дете, независимо от местоживеенето или произхода му, възможността за пълноценно и цялостно развитие.

Заклучение

През всички епохи нежеланите новородени деца са изоставяни пред храмовете, манастирите или болниците, разчитайки на грижите на обществото. В Древността законите оторизират бащата на семейството да изоставя на произвола на съдбата нежеланите новородени. Правилото е същото и през Средновековието, когато се създават и специализирани институции, които се грижат за изоставените деца.

В съвременното общество засилените миграционни процеси създават редица нови социални проблеми за жените, чести последствия от които са нежеланите раждания. Както в миналото, така и днес, често се случва намирането на мъртви или все още живи бебета в кофи за боклук или изоставени на публични места. В редица страни властите се опитват да намерят решение на този проблем, като създават условия за безопасно раждане в пълна анонимност на самотните майки, които не могат или не

искат да задържат детето, или инсталирането на “кутии за бебета”, които гарантират запазването живота и здравето на изоставеното бебе. Този начин на изоставяне обаче е твърде дискуссионен и има не само привърженици, но и противници. Но той все пак е една алтернатива за отчаяните родители, която не бива да се пренебрегва.

Причините за изоставянето на деца както в миналото, така и днес са най-различни, но една от главните е бедственото икономическо положение на родителите. Затова каквито и мерки да се вземат срещу изоставянето на децата, те няма да дадат големи резултати, докато бедността е един от основните проблеми дори в съвременните развити общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богданова, М. (2009). *Изоставянето на деца – превенция и алтернатива*. С., Авангард Прима.
2. Кон И. С. (1988). *Ребенок и общество: (Историко-этнографическая перспектива)*. М, Главная редакция восточной литературы издательства „Наука”.
3. Плутарх (1987). *Избранные жизнеописания*. Том первый. Москва, Издательство “Правда”.
4. Ariès, Philippe (1973). *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris, Plon, 1960, rééd. Le Seuil, “Points-Histoire”.
5. Du Gouffroy, Antoine Jeudy (1839). *Recherches sur enfants - trouvés et les enfants illégitimes : en Russie, dans le reste de l'Europe, en Asie et en Amérique*; précédées d'un essai sur l'histoire des enfant- trouvés depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours, Dédié (avec permission à S. M. l'Empereur de toutes les Russies Nicolas I, T. I, Paris.
6. Lallemand, Léon (1885). *Histoire des enfants abandonnés et délaissés. Etudes Sur La Protection De L'Enfance Aux Diverses Epoques*. Paris, A. Picard, Guillaumin.
7. Rollet, C. (1990). *La politique a l'égard de la petite enfance sous la IIIe République*. Paris, INED.
8. Terme, J.-F., J.-B. Monfalcon (1840). *Histoire des enfants trouvés*. Paris, Paulin.

Д-р Милка Терзийска,
СУ „Св. Климент Охридски”,
Факултет по начална и предучилищна педагогика,
Бул. “Шипченски проход” № 69А
1574 София
e-mail: milka_terziyska@abv.bg

Milka Terziyska, PhD
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Faculty of Pre-school and Primary School Education ,
69A, “Shipchenski Prohod” Blvd.
1574, Sofia, Bulgaria
Email: milka_terziyska@abv.bg